

ความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญามหายาน

ในพุทธปรัชญามหายาน ได้มีความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้า
บรรดาที่มีในอดีตกาลมาแล้วก็ดี หรือจะมีมาในอนาคตก็ดี มีจำนวนมากมายสุดคณานับ
มากยิ่งขึ้นกว่าเมื่อกษัตริย์แห่งแม่น้ำคงคา¹

ในจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ ได้มีโลกธาตุที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัติ แสดง
พุทธลักษณะเทศนาอยู่ทั่วไปนับประมาณมิได้ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เช่น
ปัจจุบันโลกธาตุของเราว่างจากพระพุทธเจ้ามาเป็นเวลา 2,500 กว่าปีแล้ว แต่ใน
ขณะนี้ ในโลกธาตุอื่นก็มีพระพุทธเจ้าอื่น ๆ ทรงดำรงพระชนม์อยู่ และกำลังสั่งสอน
สรรพสัตว์ โลกธาตุที่มีพระพุทธเจ้ามาอุบัตินั้นบางที่เรียกว่า "พุทธเกษตร" บางพุทธเกษตร
บริสุทธิสมบูรณ์ด้วยทิพยภวณารีนรมย์สำเร็จด้วยอำนาจปณิธานของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ก็มี สำเร็จแล้วด้วยกรรมนิยมของสัตว์ก็มี เป็นสภาพที่สรรพสัตว์ในโลกธาตุอื่นควรมุ่ง
ไปเกิด ที่สำคัญและมีชื่อเสียงโด่งดังคือ สุขาวดี พุทธเกษตร ของอมิตาภะ อยู่ทาง
ทิศตะวันตก พุทธเกษตรของพระพุทธโกลัสซคุรุไวฑูรย์ พุทธเกษตรของพระอภิลโฆณะ
แห่งหนึ่ง และมณฑลเกษตรของพระเมตไตรยโพธิสัตว์ในดุสิตสวรรค์อีกแห่งหนึ่ง เกษตร
ทั้ง 4 นี้ ปรากฏว่า สุขาวดี พุทธเกษตรของพระอมิตาภะ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชน
ฝ่ายมหายานมากที่สุด²

การที่มหายานสร้างพุทธเกษตรอันมีลักษณะอุดมด้วยความสุขเป็น
ทิพยภวณะเช่นนี้ก็เพื่อเป็นการสนองความต้องการของคนส่วนมากที่ยังอยากมีชีวิตอยู่ในความ
สุข ยังไม่อยากหาทางหลุดพ้นหรือแสวงหาพระนิพพาน ในพุทธเกษตรแต่ละแห่งจะมี

¹ เสรีบุตร พันธรังษี, พุทธศาสนมหายาน (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์,
2512), หน้า 73

² อริชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนมหายาน, หน้า 114

พระพุทธเจ้าสถิตย์อยู่ คัมภีร์ลลิตวิสตระและคัมภีร์ลลิตธรรมปฐกฤษฏ์ ไต่กล่าวถึง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายว่ามีโคสถิตย์อยู่ในโลกนี้โดย แต่จะสถิตย์อยู่ที่สวรรค์ตามเขตต่าง ๆ
และจะทรงสถิตย์อยู่ ณ ที่นั้นแบบอมตะนิรันดรด้วยวิธีอันแผ่ไพศาลไปตลอดทั้งโลกธาตุ
อย่างไรก็ตามมหายานก็มีแนวความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่เป็นมนุษย์ในโลกนี้มีชื่อว่า
พระมานุสสุพุทธะ แต่ก็ไม่มี ความสำคัญเท่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่สถิตย์อยู่ตามพุทธ เกษตร
ที่ชื่อว่า พระชยานิพุทธะ ซึ่งต่างก็อุบัติมาจากแหล่งเดียวกัน จากพุทธะองค์แรก คือ
พระอาทิพุทธะ

ลักษณะและคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า

ตรีกาย

ตรีกาย หมายถึงสภาวะหรือองค์พุทธภาวะ ซึ่งปรากฏอยู่ 3 ลักษณะตามแนว
ความคิดฝ่ายพุทธปรัชญามหายานยุคหลัง ในยุคแรกทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานก็มี
ความเห็นพ้องตรงกันในการอธิบายลักษณะของพระพุทธเจ้าเป็น 2 ชนิด คือ

- 1 นิรมาณกาย
- 2 ชรรมกาย

อย่างไรก็ตาม แม้มหายานแต่ละยุคมีแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะพระพุทธเจ้า
หรือตรีกายนี้แตกต่างกัน แต่ก็ยังยอมรับหลักการใหญ่ ๆ อยู่ 3 ประการ ด้วยกันคือ

- 1 นิรมาณกาย
- 2 ชรรมกาย
- 3 สัมโภคกาย

เพื่อที่จะสามารถเข้าใจถึงลักษณะตรีกายของพระพุทธเจ้าจึงควรทราบก่อนว่า
มหายานได้แบ่งพระพุทธเจ้าเป็น 3 ประเภท คือ

- 1 อาทิพุทธะ เป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงอุบัติมาพร้อมกับโลก และประจำโลกอยู่
ชั่วนิรันดร เท่ากับเป็นผู้สร้างหรือเป็นแหล่งกำเนิดของพุทธทั้งหลายทั่วจักรวาล เช่นเดียวกับ

กับมหาพรหมของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวง¹

2 มานุสสุตพุทธะ เป็นพระพุทธรูปที่อุบัติมาจากอาทิพุทธะ มาในรูปของมนุษย์ ผู้ประเสริฐต่อกาลและประเทศ แล้วบำเพ็ญเพียรบารมีในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ตรีสรูซึ่งความจริง คือ เข้าถึงซึ่ง โพธิญาณ

3 ชยานิพุทธะ เป็นพระพุทธรูปที่อุบัติมาจากพระอาทิพุทธะ เช่นเดียวกับมานุสสุตพุทธะ แต่สำเร็จเป็นพุทธะมาโดยอำนาจฉานของพระพุทธรูปเจ้า จะประทับอยู่ในสวรรค์ หรือพุทธเกษตรต่าง ๆ

มหายานมีหลักตรีกาย คือกาย 3 ของพระพุทธรูปเจ้า เกิดจากพระพุทธรูปเจ้าประเภท มานุสสุตพุทธะ คือพระพุทธรูปเจ้าผู้ปรากฏพระกายเป็นมนุษย์ในยุคหลังสุด ได้แก่พระสมณโคดม หรือที่ฝ่ายมหายานเรียกว่า พระศากยมุนีพุทธเจ้า มหายานยุคแรกก็ได้กล่าวถึงลักษณะของพระพุทธรูปเจ้าว่ามี 2 อย่าง คือ นิรมลกาย และธรรมกาย แต่ในสมัยต่อมาได้มีการจำแนกแจกแจงลักษณะของนิรมลกายให้ละเอียดลงไปอีก โดยแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ นิรมลกายหยาบ และนิรมลกายละเอียด นิรมลกายหยาบคือรูปกายเนื้อของพระพุทธรูปเจ้าที่เราเห็นคือ สมณโคดม หรือศากยมุนี นิรมลกายละเอียดนี้ต่อมารูจักกันในนามของ สัมโลกกาย จึงได้เกิดเป็นลักษณะตรีกายขึ้น ซึ่งได้แก่

1 นิรมลกาย

นิรมลกาย หมายถึงสภาพของชีวิตและร่างกายสังขารทั่วไปของพระพุทธรูปเจ้าที่ยังคงอยู่ภายใต้ความเกิด แก่ เจ็บ และตาย เช่นเดียวกับมนุษย์ และสัตว์ทั้งปวง บางกลุ่มเชื่อว่า พระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายที่มาตรัสรู้ในโลกมนุษย์นั้นล้วนแต่ถูกเนรมิตมาจากองค์พระชยานิพุทธะทั้งหมด²

¹ เสฐียร พันธรักษ์, พุทธศาสนมหายาน , หน้า 75

² บุญ นิลเกษ, พุทธศาสนมหายาน, หน้า 100

นิรมานกาย แปลตามศัพท์ หมายถึงกายที่แปลงหรือสร้างขึ้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปกาย คือกายที่มีรูปลักษณะปรากฏใต้อนุญท์ทั่วไปเห็นได้ เป็นร่างกายที่เป็นเลือดเนื้อประกอบด้วยชั้น 5 ซึ่งต้องอยู่ภายใต้อำนาจของกาลเวลาและถูกจำกัดด้วยสถานที่และตกอยู่ใตกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เช่นเดียวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายในโลก นิรมานกายของพระพุทธเจ้าองค์ที่เป็นที่รู้จักกันดี คือพระสมณโคตมพุทธเจ้า หรือพระศรีศากยมุนีซึ่งอุบัติขึ้นในโลกเมื่อประมาณ 2,500 ปีมาแล้ว เป็นร่างกายของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งโคตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและได้แตกดับไปแล้วในประวัติศาสตร์¹ นั่นคือนิรมานกายเป็นกายที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังขารในฐานะที่เป็นมนุษย์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่านิรมานกาย เป็นกายของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏมีอยู่ทั้งในพุทธปรัชญาเถรวาทและมหายาน แต่ฝ่ายเถรวาทถือว่ากายของพระองค์ท่านนั้นเป็นกายเนื้อประกอบด้วยชั้น 5 จริง จึงยังต้องรับผลของกรรมอันสืบเนื่องมาแต่อดีตจนกว่าจะไต่บรมลูนุปาติเสสนิพพาน คือนิพพานที่ดับทั้งกิเลสและชั้น 5 หรือที่เรียกว่าปรินิพพาน ส่วนมหายานบางนิกายถือว่า นิรมานกายของพระพุทธองค์นั้นเป็นโลกุตตรสภาวะ สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ไม่ต้องรับผลของกรรมอีกต่อไปแล้ว เป็นพระกายแห่งความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ไต่แก่ พระมานุสสุตพุทธะ

นิรมานกาย คือพระกายของพระพุทธเจ้า ประเภทพระมานุสสุตพุทธะของมหายาน เป็นผู้บริสุทธิ์จากกิเลส พระกายนั้นอุบัติขึ้นมาในโลกแห่งอวิชชา ลักษณะแห่งร่างกายย่อมเป็นเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย ผู้เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ หากแต่พระกายนั้นทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ผุดผ่อง อุดมพระองค์สั่งสอนและปลดทุกข์ให้แก่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย โดยอาศัยการตรัสรู้และความบริสุทธิ์ของพระองค์ พระองค์ทรงเป็นมัคคุเทศก์เพื่อความหลุดพ้นของคนทั้งหลาย ทรงสั่งสอนคนทั้งหลายด้วยพระธรรมคำสั่งสอนด้วยพระปัญญาและพระกรุณาของพระองค์ แม่วนิรมานกายจะเป็นกายในร่างมนุษย์ซึ่งมีลักษณะที่ต้องผันแปรไปตามกฎธรรมชาติก็ตาม แต่การปรุงแต่งของนิรมานกายของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการปรุงแต่งมาอย่างดีเลิศ มีพระอายุ พระวรรณะ และมีพลัง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

พิเศษสุดกว่าร่างกายของคนทั่วไป อีกทั้งประกอบด้วยดวงพระทัยที่เปี่ยมไปด้วยพระปัญญา และพระมหากรุณา

มหายานในประเทศญี่ปุ่น ได้กล่าวถึงนิรมานกายซัคเจินเป็น 2 รูป¹ คือ

- 1 รูปเนรมิต โดยสมบูรณ์ ที่เรียกว่า โออิน
- 2 รูปเนรมิต เป็นบางส่วน เรียกว่า เคชิน

โออิน รูปเนรมิต สมบูรณ์ ได้แก่พระตถาคตผู้ทรงสั่งสอนสรรพสัตว์ด้วย พระมหากรุณา ได้แก่นิรมานกายในความหมายทั่วไปดังกล่าวแล้วข้างต้น

เคชิน รูปเนรมิตบางส่วน ได้แก่ร่างของบุคคลธรรมดา แต่มีความเป็น พุทธปรากฏอยู่ในบุคคลผู้นั้นเป็นพิเศษกว่าคนอื่น เช่น เจ้าชายโชโตกุ² ผู้ประดิษฐาน พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ฟื้นฟูพระศาสนาครั้งใหญ่ใน ประเทศอินเดีย เป็นต้น นิรมานกายประเภทเคชินนี้ สามารถที่จะเนรมิตเป็นรูปโพธิสัตว์ เทพเจ้า ผู้วิเศษหรือบุคคลผู้มีจิตใจสูงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ บุคคลนั้นจะเป็นผู้มีใจ บริสุทธิ์ มีชีวิตอยู่ในโลกเช่นคนทั้งหลาย แต่บุคคลนั้นไม่ได้ดำเนินชีวิตอยู่อย่างคนสามัญ ทั่วไป เนื่องจากมีจิตใจสูง จึงมีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้ที่ทุกข์มากกว่าตน ไม่จำกัดว่าเป็นสัตว์หรือมนุษย์ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์นั้น ๆ โดยมีใจคำนึงว่าตนจะได้รับผลตอบแทนอย่างไร ถือเอาการทำความคิดแก่ผู้อื่นเป็นหน้าที่ พุทธศาสนิกชนฝ่าย มหายานมุ่งถือหลักการดำเนินชีวิตตามแนวนี้

2 ธรรมกาย คือพระพุทธรูปที่ใต้ทรงสั่งสอนโปรดเวไนยสัตว์ นับตั้งแต่ได้ บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระธรรมคำสอนเหล่านี้มีปรากฏในบาลีอรรถกถาสูตรแห่ง ทิมนิกาย³ พระธรรมคำสอนนี้มีใจความถึงคำสอนที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกอย่าง

¹ เสฎฐียร พันธรังษี, พุทธศาสนามหายาน, หน้า 116

² B.L. Suzuki, Mahayana Buddhism (London : Novello & Co.LTD. 1959), pp. 39-40

³ เสฎฐียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า 15

เกี่ยวเท่านั้น แต่ยังคงอาจหมายถึงสังขารมอันมีอมตสภาวะอีกด้วย ต่อมาอธิบายว่า
 ธรรมกายคือลักษณะที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นการยึดพระพุทธรูปเป็นสรณะที่พึงยอมต้อง
 หมายความว่ายึดเอา "ลักษณะแห่งความเป็นพุทธะ" เป็นที่พึ่ง¹ นั่นคือยึดพระธรรมคำสอน
 เป็นที่พึ่งนั่นเอง

ธรรมกายหมายถึง "ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ" ซึ่งมีอยู่แล้วในชีวิต
 ทุกชีวิต เป็นธรรมชาติของความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน ซึ่งอยู่เห็นรูปร่าง
 ลักษณะใด ๆ ทั้งสิ้น และถือกันว่าเป็นกายที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย²

ธรรมกายจึงหมายถึงทั้งธรรมชาติและหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง สภาวะแห่ง
 ธรรมกายนี้จะปรากฏอยู่ในพระพุทธเจ้าทั้งพระมาตุสสพุทธะ และพระชยานิพุทธะ

อธิบายโดยทั่วไป ธรรมกายนี้ได้แก่ภาวะ คือความรู้ของพระพุทธเจ้า หรือ
 ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ความจริงอันถาวร ความเป็นไปอย่างหนึ่งอย่างใดอันคงที่
 ไม่มีเปลี่ยนแปลง ใดแกสังขารม ย่อมหมายถึงความรู้แจ้งของพระพุทธเจ้า

ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของมหายาน อธิบายถึงเรื่องธรรมกายไว้ต่างกัน³ โดยนัย
 แห่งอรรถกถาจารย์ของนิกายนั้น ๆ ได้แก่

คัมภีร์ศรัทโฆปาตสสูตร วจนาของพระอัสวโชนันเป็นคัมภีร์หลักคัมภีร์หนึ่งของ
 มหายาน พรรณนาว่า ธรรมกาย ได้แก่ สังขารมอันเป็นปฐม

คัมภีร์ปารมิตา ธรรมกายได้แก่ พระธรรมความเป็นไปอันสูงสุด ปรัชญา
 ความรอบรู้อันสูงสุด

คัมภีร์มุตสุยเกี้ยว⁴ ธรรมกายคือพระกายของธรรมชาติ ที่เป็นเองของตถาคต
 มีความถาวร ไม่มีความเปลี่ยนแปลง เป็นภาวะแท้จริงของพระพุทธรูปและของสรรพสิ่งสากล

¹ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนา, หน้า 106

² ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวีวัฒน์, วิถีแห่งมหายาน, หน้า 33

³ เสฐียร พันธงนี้, พุทธศาสนา มหายาน, หน้า 117-119

⁴ B.L. Suzuki, Mahayana Buddhism, p. 42

นิกายมัชฌิมิกของอินเดีย แสดงไว้ว่า ธรรมกายคือความว่างจากกิเลส ความเที่ยงแท้ ซึ่งไม่สามารถจะพรรณนาได้ชัดเจน

นิกายโยคอาจารย์ ธรรมกายนั้นคือ ความเค็ดขาดปราศจากความขัดข้องใด ๆ

คำอธิบายเกี่ยวกับธรรมกายเหล่านี้ ความหมายย่อมเป็นอันเดียวกัน คือ พระธรรมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แตกต่างกันไป เพราะสำนวนโวหารแห่ง การอธิบายของอรรถกถาจารย์แต่ละนิกายเท่านั้น

พระศากยมุนีพุทธะ เมื่อทรงพระชนมอยู่ ได้ตรัสแก่สาวกของพระองค์ว่า พระกายที่แท้จริงของตถาคตนั้นมีไซ่กายเนื้อ เช่นกายของมนุษย์ธรรมดา แต่หากเป็น ร่ายกายทิพย์ และธรรมกาย ได้แก่กายทิพย์ของพระองค์นั่นเอง บรรดาสาวกของ ศากยมุนี ชั้นแรกพากันเข้าใจว่า ธรรมกายที่พระพุทธเจ้าตรัสเป็นเพียงคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า แต่ที่แท้ธรรมกายได้แก่สภาวะอันสำคัญของพระพุทธเจ้า หรือแก่นธรรมที่ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่า ผู้ตรัสรู้เป็นพุทธะนั่นเอง

มหายานเชื่อว่าธรรมกายช่วยคนทั้งหลายทำลายบาป ช่วยก่อให้เกิดขึ้นซึ่งบุญ ช่วยทำลายความมืด อวิชชา ความโง่เขลาเบาปัญญาที่มีอยู่ในสรรพสัตว์ด้วยความ เมตตากวกรุณาในสรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้มีความรักปราศจากความทุกข์ และในที่สุดธรรมกาย ช่วยให้ถึงซึ่งพุทธภาวะ

3. สัมโลกกาย หมายถึงกายทิพย์หรือกายแห่งบรมสุข มหายานถือว่าเป็นกายแห่ง ฌยานิพุทธะโดยตรง ซึ่งสามารถมองเห็นได้เฉพาะเหล่าพระโพธิสัตว์เท่านั้น คนทั่วไปไม่ อยู่ในฐานะจะสัมผัสหรือมองเห็นได้ พระกายเช่นนี้จะปรากฏเฉพาะบางแห่ง เช่น ยอดเขาคิซฌกุกุ แคนสุชาวคี หรือที่อื่น ๆ ซึ่งเป็นที่วิสุทธิสำหรับแสดงให้ปรากฏเท่านั้น สัมโลกกายของพระพุทธเจ้าปรากฏในรูปต่าง ๆ ล้วนแล้วไปด้วยความเพริศพรึงพิสดาร นานานับประการ

การอธิบายพระลักษณะต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ฝ่ายมหายานนั้นล้วนกล่าวถึงสัมโภคกายทั้งนั้น เช่น พระสูตรศตสาหัสริกาปรัชญาปารมิตา¹ มีกล่าวถึงพุทธลักษณะโดยละเอียด กล่าวถึงพระรัศมีที่เปล่งออกมา รอบพระเศียร พระหัตถ์ และพระบาทว่ามีแสงสะท้อนไปทั่วพื้นพิภพ แต่มีมนุษย์ปุถุชนไม่อาจเห็นสัมโภคกายของพระพุทธเจ้าได้

สัมโภคกายของพระพุทธเจ้านี้ จะมีลักษณะเดียวกันกับพระวรกายของพระภุชงค์ที่ทรงแสดงให้พระอรชุนโคตมพระเนตรในภควคคิตา ซึ่งเดิมพระอรชุนเองไม่อาจเห็นได้ หากแต่ได้รับสิทธิพิเศษโดยพระภุชงค์ประทานตาวิเศษให้เพื่อมองเห็นพระวรกายของพระองค์ได้ ในโอกาสที่พระอรชุนปรารถนาที่จะได้เห็นพระวรกายที่แท้จริงของพระผู้เป็นเจ้า ความสำคัญที่จะทำให้สัมโภคกายเป็นจุดเด่นในหลักศรียกของมหายานก็คือการที่สัมโภคกายเป็นกายที่เทศนาสั่งสอนธรรมแก่บรรดาพระโพธิสัตว์ และพระธรรมคำสอนเหล่านี้ ได้ถูกรวบรวมขึ้นเป็นพระสูตรต่าง ๆ ที่ใช้เป็นหลักในการเผยแผ่พระธรรมของฝ่ายมหายาน

สัมโภคกาย เป็นสภาพการดำรงอยู่ของพระพุทธเจ้า ภายหลังจากการแตกดับทางร่างกายไปแล้ว พระพุทธเจ้าผู้มีความกรุณาอันยิ่งใหญ่จะไม่ทอดทิ้งสรรพสัตว์ด้วยการเข้าสู่นิพพานตามลำพัง ภายหลังจากการแตกดับของร่างกาย แต่จะดำรงอยู่ในฐานะสัมโภคกาย ณ ดินแดนแห่งใดแห่งหนึ่งในจักรวาลนี้ เพื่อคอยสอดส่องดูแลและให้ความช่วยเหลือแก่สรรพสัตว์ต่อไปดังนั้นแม้จนกระทั่งบัดนี้ พระโพธิสัตว์ก็ยังคงอาจจะเห็นพระศาสดามุนีพุทธเจ้าได้ในรูปสัมโภคกาย² พระพุทธองค์ยังทรงอาจสับคำสวดมนต์ของเรา แม้พระองค์จะดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม ทั้งนี้ก็ด้วยการ คัมภีร์ขันธปรินิพพานนั้นเป็นแต่เพียงการสำแดงให้เห็นปรากฏในรูปนิรมายกายเท่านั้น

¹ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, ศาสนา, หน้า 111

² เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า 15

พระพุทธเจ้าที่ทรงดำรงอยู่ในฐานะสัมโลกกายมีหลายพระองค์ด้วยกันดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่า สัมโลกกาย หมายถึงพระกายของพระชยานิพุทธะ แต่ที่เกี่ยวข้องกับโลกของเรามากที่สุดได้แก่ "พระพุทธเจ้าอมิตาภะ"¹ ซึ่งประทับอยู่ ณ แดนสุทวารวรรคทางทิศตะวันตก ทำหน้าที่คอยสอดส่องดูแลให้ความช่วยเหลือแก่สรรพสัตว์ในโลกนี้ พระองค์มีอัครสาวกที่สำคัญคือ "พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร" หรือ "กวนอิม" ผู้เต็มเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณา คอยรับฟังความทุกข์ยากของสรรพสัตว์และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ได้รับทุกข์ทั้งหลาย

ถ้าจะเปรียบว่าสัมโลกกายของพระพุทธเจ้าเป็นพระจันทร์ นิรมานกายก็เปรียบได้กับเงาของพระจันทร์ที่ทอดในน้ำ ในขณะที่พระสมณโคตมเป็นนิรมานกายอุบัติขึ้นในโลกนั้น สัมโลกกายคือ พระอมิตาภพุทธเจ้า ในสมัยนี้ฝ่ายมหายาน ถือกันว่าเป็นสมัยของพระอมิตาภพุทธเจ้า ชาวพุทธฝ่ายมหายานจึงนิยมกราบไหว้ขอความคุ้มครอง และความ เป็นสวัสดิมงคลจากพระอมิตาภพุทธเจ้า และองค์อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ส่วนบทบาทของสมณโคตมพุทธเจ้านั้นถูกลบเลือนไปจนแทบไม่มีความสำคัญเลย โดยอาจจะถือว่าการเคารพบูชาพระอมิตาภพุทธเจ้าเป็นการปฏิบัติทางสายตรงกว่าที่จะต้องผ่าน พระสมณโคตมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเพียงนิรมานกายเท่านั้น

แนวความคิดเกี่ยวกับตรีภพนี้ มหายานมีความคิดที่จะสร้างความหวัง ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกชนกับองค์พุทธภาวะให้มียู่ต่อไปอันเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มหายานมีประชาชนเลื่อมใสและปฏิบัติตามได้ง่ายกว่าเถรวาท

คุณลักษณะของพระพุทธเจ้า

ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ ได้พรรณนาคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าสมัยเป็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในชั้นดุสิตว่า คุณสมบัติคุณลักษณะเหล่านี้เกิดจากกุศลกรรมในปางก่อนของพระโพธิสัตว์² คุณลักษณะดังกล่าวได้แก่

¹ทวิวัณน์ ปุณฺทริกวิวัณฺณ, วิถีแห่งมหายาน, หน้า 33

²แสง มนวิฑูร, คัมภีร์ลลิตวิสตระ (พระนคร : ทางหุ่นส่วนจำกัศิวพร, 2512), หน้า 493

- 1 เป็นผู้สะสมบุญ มีปัญหาหาที่สุกไม่ได้
- 2 เป็นผู้มีพระทัยที่ปราศจากมลทิน
- 3 เป็นผู้มีความกระตือรือร้น มีความเพียร มีกำลัง มีสมาธิและมีปัญญา
- 4 เป็นผู้มีความเกียรตินิยามที่สุกมิได้
- 5 เป็นผู้รักการจู้ สามารถกำจัด ขรา มรณะ กิเลส และเป็นผู้ปราศจากขุติ
- 6 เป็นผู้มีความไม่ถูกคิดเทียบ มีความยินดีในธรรม ไม่ยินดีในกาม
- 7 เป็นผู้ชนะมาร และเดียดิษฐ์อื่น ๆ
- 8 เป็นผู้กล้าหาญ
- 9 เป็นแพทย์อย่างแท้จริง มีความรู้ฉลาดในชาตต่าง ๆ
- 10 เป็นผู้มีความประณีต คือปัญญาอยู่ในพระหัตถ์
- 11 เป็นผู้มีความแน่วความคึกคัก
- 12 เป็นผู้มีความปัญญาบริสุทธิ์

อีกตอนหนึ่ง หลังจากที่พระโพธิสัตว์ประสูติ ได้ 7 วัน เทวดาทั้งหลายและพรหมได้แปลงตัวเป็นคนธรรมดา กล่าวพรรณนาคณะลักษณะของพระองค์ท่ามกลางที่ประชุมพรานหมัน¹ ดังนี้

- 1 เป็นเจดีย์ของโลก ที่ทำให้คนตาบอดก็มองเห็น คนหูหนวกก็ได้ยิน และคนปากคั่งก็ได้สติ
- 2 เป็นผู้ควรบูชา ผู้ที่กิเลสเบียดเบียนไม่ได้ ทำให้โลกเกิดไมตรีต่อกัน
- 3 เป็นผู้รวมคฤหาสน์ทุกอย่าง เหมือนแผ่นดินที่ราบเรียบ
- 4 เป็นที่พึ่งของโลกเหมือนคอกบัวใหญ่ผู้ค้ำขึ้นมาทำให้โลกปราศจากความยุ่งสับสน
- 5 เป็นผู้ทำให้โลกตั้งอยู่ในความสุข
- 6 เป็นนายแพทย์บำบัดโรคของคนทั้งหลาย
- 7 เป็นผู้พิบรรคาเทวดาที่ปราศระแล้วได้กระทำอัญชสีนมีสการ
- 8 เป็นผู้ทำให้มนุษย์เห็นเทวดา เทวดาเห็นมนุษย์ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 590

ภาวะการเป็นพระพุทธเจ้า

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานในประเทศเนปาลแต่เดิมนั้น พระอรชกถาจารย์ แสดงเรื่องพระพุทธเจ้าไปตามแนวอย่างเทพเจ้าของลัทธิโซโรอัสเตอร์ หรือปาร์ซีร์ อันมีผู้นับถืออยู่มากในประเทศอิหร่านหรือเปอร์เซียในเวลานั้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าในปรัชญามหายานจึงมีมากเหมือนพระเจ้าของอิหร่าน ในจำนวนนี้มี พระอมิตายพุทธ¹ เป็นที่นิยมนับถืออย่างกว้างขวางกว่าพุทธองค์ใด เมื่อลัทธิมหายานได้วิวัฒนาการผ่านจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน ในทิเบต จีน ญี่ปุ่น ได้ถือว่าพระอมิตายพุทธเจ้า เป็นพุทธองค์ที่ 4 ในจำนวน 5 พระองค์ของชยานิพุทธะ ซึ่งเป็นพุทธประเภทหนึ่งใน 3 ประเภทในปรัชญามหายาน

แนวความคิดของมหายานได้แบ่งพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1 อชาติพุทธะ คือพระพุทธเจ้าองค์แรกทรงเป็นแหล่งกำเนิดของพุทธะทั้งหลาย
- 2 มานุสสพุทธะ คือพระพุทธเจ้าผู้บำเพ็ญเพียรบารมีจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
- 3 ชยานิพุทธะ คือพระพุทธเจ้าผู้สำเร็จเป็นพุทธะโดยอำนาจฉานของพระอชาติพุทธะ และถวายอำนาจฉานของพระชยานิพุทธะ เป็นเหตุให้เกิดพระชยานิโพธิสัตว์อีก 5 พระองค์

อชาติพุทธะ

พระอชาติพุทธะเป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงอุบัติมาพร้อมกับโลก และประจำโลกอยู่ชั่วนิรันดร์ เท่ากับเป็นผู้สร้างหรือเป็นแหล่งกำเนิดของพุทธะทั้งหลายทั่วจักรวาล เช่นเดียวกับมหาพรหมของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวง จะเห็นได้ว่าอรชกถาจารย์ฝ่ายมหายาน ได้สร้างอชาติพุทธะขึ้นเพื่อให้แบ่งภาคลงมาปรากฏเป็นพระพุทธเจ้า และโพธิสัตว์ เพื่อจะต่อต้านกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ซึ่งได้ฟื้นฟูปรับปรุงและเผยแพร่อิทธิพลในเวลานั้น

¹ เสวียน พันธรังษี, พุทธศาสนามหายาน, หน้า 73

เริ่มแรกการนับถือพระอาทิตย์พระอาทิตย์ ได้มีขึ้นโดยพุทธนิกายในประเทศเนปาล ชื่อ ไอศวาริก แต่การนับถือนี้มีโคแพร่หลายมากนัก ในประเทศจีนและญี่ปุ่นไม่มีการกล่าวถึงพระอาทิตย์พระอาทิตย์เลย แต่จะกล่าวถึงพระอมิตาภพุทธะว่าจะเป็นพุทธะสูงสุดกว่าพระอาทิตย์อื่น ๆ และในนิกายบางนิกาย เช่น ฮอสโซ เหนโค เคงอน และ ชินงอนของญี่ปุ่นกลับนิยมในพระไวโรจนะ พุทธองค์หนึ่งในจำนวน 5 องค์ของชยานิพุทธะว่า เป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์สำคัญกว่าองค์อื่น ๆ ตามคำอธิบายของมหายานในเนปาล พระอาทิตย์พระอาทิตย์เป็นสมัยภุ คือเกิดเองเป็นเอง เป็นคู่ขึ้นมากับโลก ไม่มีการเริ่ม ไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อโลกเป็นรูปร่างขึ้นมาแล้ว พระอาทิตย์พระอาทิตย์ปรากฏพระกายในแสงของเปลวเพลิงซึ่ง เป็นวิเศษมีพุ่งขึ้นมาจากคอกบัว

พระอาทิตย์พระอาทิตย์ที่ประทับอยู่บนสวรรค์ หรือพรหมโลกชั้นที่ 13 อันเป็นสถานทิพย์เปรียบเทียบกับที่ประทับแห่งมหาพรหมของพราหมณ์ บรรดาพระพุทธรูปอื่น ๆ ที่มีอยู่ในเทวโลกก็ดี มีอยู่ในมนุษยโลกก็ดี เท่ากับเป็นพุทธอวตารของพระอาทิตย์พระอาทิตย์ เช่นเดียวกับอวตารต่าง ๆ ของพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์ พวกมหายานมีศรัทธาว่าพระชยานิพุทธะซึ่งถือเป็นอวตารของพระอาทิตย์พระอาทิตย์นั้น คงประทับอยู่ในสถานทิพย์บนสวรรค์เช่นกัน ไม่เคยเสด็จลงมาสู่โลกมนุษย์เลย

พระอาทิตย์พระอาทิตย์มีพระนามอีกหลายอย่าง โดยการนับถือของนิกายต่าง ๆ กัน เช่น นิกายไอศวาริก ในประเทศเนปาล เรียกว่าอิศวร นิกายสวาภาวิก เรียกว่า สวาภาวนิกายหลังนิกายหลังได้รับการนับถือมากในประเทศจีน บางครั้งพระอาทิตย์พระอาทิตย์ ถูกขนานพระนามว่า พระไวโรจนะ วัชรปानी วัชรราชาร และวัชรสัตว ในคัมภีร์บางแห่งเรียกพระนามว่า พระมันธุศรี ค้วยพระนามเหล่านี้ พระอาทิตย์พระอาทิตย์จะปรากฏอยู่ในพระรูปใดก็ตามมักทรงเครื่องประดับอย่างงดงามมีลักษณะแสดงความเป็นพระผู้ยิ่งใหญ่

ในประเทศญี่ปุ่น แนวความคิดเรื่องอาทิตย์พระอาทิตย์ไม่เป็นที่รับรอง แต่มหายานในญี่ปุ่นจะพากันนับถือพระชยานิพุทธะ 2 พระองค์ คือพระอมิตาภะและพระไวโรจนะว่าเป็นพุทธะสูงสุด ส่วนพระชยานิพุทธะองค์อื่น ๆ ไม่มีผู้นับถือแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่น ในนิกายที่นับถือพระอมิตาภพุทธะอ้างว่า พระไวโรจนะและพระชยานิพุทธะอีก 3 องค์ เป็นพระบริวารหรือส่วนอวตารของพระอมิตาภะทั้งหมด การนับถือพระพุทธรูปเจ้าในประเทศญี่ปุ่นและจีนส่วนมากไม่นิยมว่าพระพุทธรูปเจ้าเหล่านี้ มีเทวีเหมือนในประเทศเนปาลและประเทศทิเบต

ในประเทศเนปาลและประเทศทิเบต จะเรียกพระอาทิตย์อุทัยโยคัมพร
สร้างรูปเป็นพระกระทำทุกรกิริยา เปลือยกายนั่งขัดสมาธิเพชร ไม่มีเครื่องประดับใด ๆ

พระอาทิตย์อุทัยโยคัมพรในปรัชญามหายาน จึงเป็นพระพุทธรูปองค์แรกเป็นที่มาของ
พุทธรูปเจ้าทั้งหลายในจักรวาล แนวความคิดนี้เริ่มขึ้นในเนปาล และเป็นที่ยอมรับกันใน
บางนิกายของประเทศจีน แต่ในประเทศญี่ปุ่นไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้

มานุสสุพุทธรูป

พระพุทธรูปเจ้าที่อุบัติมาจากพระอาทิตย์อุทัย โปรากฏในรูปของมนุษย์ผู้ประเสริฐ
แล้วได้บำเพ็ญเพียรบารมีในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ จนได้ตรัสรู้ซึ่งความจริงหรือสัจธรรม
เข้าถึงซึ่งโพธิญาณ บรรลุเป็นพระพุทธรูปเจ้า มหายานเรียกว่า มานุสสุพุทธรูป

พระพุทธรูปเจ้าของมหายานมีจำนวนเหลือคณานับ เปรียบค้วยเม็ดทรายในแม่น้ำ
คงคาในคัมภีร์ลลิตวิสูตระ โคกกล่าวพระนามปรากฏไว้ 56 พระองค์ บรรดา
พระมานุสสุพุทธรูปเหล่านี้ คือผู้อวตารมาจากพระอาทิตย์อุทัยในรูปของมนุษย์ผู้ประเสริฐ
เมื่อบรรลุเป็นพระพุทธรูปเจ้าแล้วทรงได้พระนามว่าตถาคต ไม่มีการเกิดใหม่อีกต่อไป
เพราะการปรินิพพานของพระองค์ เป็นการเข้าถึงซึ่งนิพพาน ซึ่งถือว่าในระยะนั้นคือการ
เข้าไปอยู่ร่วมกับพระอาทิตย์อุทัย เปรียบได้เช่นเดียวกับผู้กระทำความดีอย่างยิ่ง เมื่อสิ้นชีวิต
ไปก็ได้เข้าอยู่ร่วมกับพระพรหมตามลัทธิของพราหมณ์

มีนิกายฝ่ายมหายานบางนิกาย ที่มีได้รับนับถือว่ามีพระอาทิตย์อุทัย อธิบายในแนว
ความคิดว่า พระมานุสสุพุทธรูป เป็นเพียงภาพอันแสดงออกจากพระชยานิพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง

พระรูปของพระมานุสสุพุทธรูปนั้น มักสร้างขึ้นด้วยรูปธรรมคาไม่มีเครื่องประดับ
ตกแต่ง ที่พระอังสา และพระอุระเปลือยว่าง พระกรรณโดยมากยาว ประทับนั่งขัดสมาธิ
เพชรก็มี ประทับยืนก็มี ทิฐิของพุทธรูปศาสนิกมหายานเกี่ยวกับพระมานุสสุพุทธรูปนี้เป็นที่นิยม
น้อยกว่า พระชยานิพุทธรูป ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นที่ยอมรับนับถือเป็นส่วนใหญ่ของ
พุทธรูปศาสนิกชนฝ่ายมหายาน

พระมานุสสุพุทธรูปองค์ปัจจุบันคือ พระศากยมุนี ซึ่งเป็นพระองค์เดียวกันกับ
พระโคตมพุทธเจ้าของฝ่ายเถรวาท

ชยานิพุทธะ

พระชยานิพุทธะเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่อุบัติมาจากพระอาทิพุทธะ เช่นเดียวกับ พระนาถุสสุพุทธะ สำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้ามาโดยอำนาจของพระอาทิพุทธะ จะประทับ อยู่ในสวรรค์โดยลักษณะแห่งพระนามอันบริสุทธิ์สมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงดำรง อยู่ในฐานะสัมโภคกาย หรือกายทิพย์ ซึ่งจะมองเห็นได้เฉพาะเหล่าพระโพธิสัตว์เท่านั้น แต่มนุษย์ปุถุชนไม่อาจเห็นพระองค์ได้

พระชยานิพุทธะมีอยู่ 5 พระองค์ คือ พระไวโรจนะ พระอภินภะ พระรัตนสัมภวะ พระอมิตากะ และพระอโมฆสิทธิ์ ซึ่งทั้งหมดเกิดขึ้นโดยอำนาจของพระอาทิพุทธะ และ ด้วยอำนาจของพระชยานิพุทธะเป็นเหตุให้เกิดพระชยานิโพธิสัตว์อีก 5 พระองค์ คือ พระสมันตภัทร พระวัชรปาณี พระรัตนปาณี พระอวโลกิตेश্বর และพระวิศวาปาณี พระโพธิสัตว์ทั้ง 5 พระองค์นี้ตามหลักตรีกาย ถือว่าเป็นสัมโภคกาย มีพระกายทิพย์รัศมี รุ่งเรือง

ในประเทศญี่ปุ่น ได้เพิ่มพระชยานิพุทธะขึ้นอีกพระองค์หนึ่ง คือพระวัชรสัตว์ โดยนับถือเป็นหัวหน้าของพระชยานิพุทธะทั้งหมด มหายานบางนิกายจะนับถือพระวัชรสัตว์ มีฐานะเป็นพระสยามภู คือเป็นพระอาทิพุทธะ

พระชยานิพุทธะทั่วไปทำพระรูปเป็นพระนั่งขัดสมาธิเพชร ขัดพระบาทหงายขึ้น มานบนพระเพลา ครองฉาพระอังสาข้างขวาปลอยวาง มีพระอุณาโลมบนพระนลาศ พระกรรพช้อยยาว พระเกษม้วนเป็นรูปพระอุณหิศและมักมีรูปเปลวออก 2-3 แฉก

ในประเทศญี่ปุ่น ไม่มีการนับถือพระชยานิโพธิสัตว์หรือพระชยานิพุทธะ เว้นแต่ ในนิกายชินงอนนับถือพระชยานิพุทธะ 4 พระองค์ คือพระอภินภะ พระรัตนสัมภวะ พระอมิตากะ และพระอโมฆสิทธิ์ ว่าเป็นพระบริวารของพระไวโรจนะ

ในประเทศเนปาล ได้สร้างรูปพระชยานิพุทธะไว้ตามช่องพระเจดีย์ทั้ง 4 ทิศ คือ พระอโมฆสิทธิ์ อยู่ช่องทิศเหนือ พระรัตนสัมภวะอยู่ช่องทิศใต้ พระอภินภะอยู่ช่อง ทิศตะวันออก และพระอมิตากะ อยู่ช่องทิศตะวันตก ส่วนพระไวโรจนะ นับถือกันว่า ประทับอยู่ในศูนย์กลางของพระชยานิพุทธะทั้ง 4 จึงมักนำรูปไว้ในพระเจดีย์

ในประเทศซีเบตและเนปาล ได้อธิบายว่าอำนาจของพระอาทิตย์พระ ใต้ก่อให้เกิดธรรม คืออารมณ์ที่เกิดกับมโน อันเป็นหนึ่งในอายตนะภายนอก 6 ส่วน อายตนะภายนอกอีก 5 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ เกิดจากอำนาจของพระชยานโพธิสัตว์อีก 5 พระองค์ ส่วนธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ธาตุ อันประกอบเข้าเป็นกายของสรรพสัตว์เกิดขึ้นโดยอำนาจของพระชยานพุทธะทั้ง 5 ส่วนธรรมชาติในตัวคนอีกอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า วิญญาณ หรือ มโนนั้นเกิดจากอำนาจพระอาทิตย์พระโดยตรง

มหายานได้กำหนดตำแหน่งและสีอันเป็นเครื่องหมายแสดงลักษณะของพระชยานพุทธะพร้อมทั้งอายตนะภายนอก และธาตุที่เกิดจากอำนาจของพระชยานพุทธะนั้น ตลอดจนพระชยานโพธิสัตว์ที่เกิดด้วยอำนาจของพระชยานพุทธะนั้น ๆ ด้วย ดังนี้ คือ¹

พระชยานพุทธะ	ตำแหน่ง	สี	อายตนะ	ธาตุ	ชยานโพธิสัตว์
ไวโรจนะ	กลาง	ขาว	เสียง	อากาศ	สมันตภัทร
อักโขภยะ	ตะวันออก	ฟ้า	โผฏฐัพพะ	ลม	วัชรปาณี
รัตนสัมภวะ	ใต้	เหลือง	รูป	ไฟ	รัตนปาณี
อมิตาภะ	ตะวันตก	แดง	รส	น้ำ	อวโลกิเตศวร
อโมขลัทธิ	เหนือ	เขียว	กลิ่น	ดิน	วิศวาปาณี

ส่วนพระชยานพุทธะองค์ที่ 6 คือพระวัชรสัตว์ที่ญี่ปุ่นเดิมเข้ามา และที่มหายานบางนิกายนับถือว่าเป็นพระอาทิตย์พระนั้น ได้กำหนดตำแหน่งไว้เบื้องบน กำหนดธาตุ คือ มโน กำหนดสี เป็นสีขาว เพราะถือเป็นสีประธาน จะนำเอาสีใดสีหนึ่งมาผสมได้บางนิกายในประเทศญี่ปุ่นนับถือ พระวัชรสัตว์ว่าเป็นรูป พระอาทิตย์ในยามรุ่งอรุณ เป็นเครื่องหมายแห่งความสำเร็จและความสมบูรณ์

พระพุทธเจ้าองค์สำคัญที่สุดในพุทธปรัชญามหายานองค์หนึ่ง คือ พระอมิตาภพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระชยานพุทธะองค์หนึ่งในจำนวน 5 พระองค์ พระองค์มีอัครสาวกที่สำคัญ คือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94

พระชยานิโพบิสิตผู้มีชื่อว่า อวโลกิเตศวร หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า "เจ้าแม่กวนอิม" ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา ตามความเชื่อของมหายาน เชื่อว่า พระอมิตาภพุทธเจ้า เป็นผู้ถือเอาพระเมตตาคุณเป็นมหาบารมี ทรงถือมหาปณิธาน อุทิศความดีงามทั้งหมด ทรงบำเพ็ญมาแต่บรรพชาติ เพื่อที่จะปลดปล่อยเหล่าสรรพสัตว์ออกเสียจากกองทุกข์ทั้งหลาย ทรงอธิษฐานพระทัย ว่าขอให้พระองค์ โคตรงอนุเคราะห์แก่สรรพสัตว์ของอยู่ในห่วงแห่งความทุกข์ของชีวิตตลอดไป พระองค์เสด็จอยู่ในดินแดนอันบริสุทธิ์ ชื่อว่าสุขาวัตติ ทรงประทับอยู่ที่นั่นเพื่อรอเวลารองรับดวงวิญญาณของสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีศรัทธาแก่พระองค์ และคอยพร่ำพรรณนา พระนามของพระองค์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา

จะเห็นได้ว่าสถานะการ เป็นพระพุทธรูปเจ้าในพุทธปรัชญามหายานมีอยู่ 3 สถานะด้วยกัน พุทธภาวะที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติพร้อมกับการเกิดของโลก คือพระอาทิพุทธะ พุทธภาวะที่เกิดขึ้นในรูปของมนุษย์ผู้ประเสริฐ และโคบาลีเพี้ยเพี้ยบารมีจนโคตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า คือพระมานุสสุพุทธะ ส่วนพระชยานิโพบิสิตซึ่งเป็นพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปของมหายาน ไม่ไค้เป็นมนุษย์ธรรมดาแต่มาจากอำนาจานของอาทิพุทธะ และประทับอยู่ในเขตแดนที่เรียกว่า พุทธเกษตร

หลักคำสอนสำคัญในพุทธปรัชญามหายาน

เนื่องจากฝ่ายมหายานได้แยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ทำให้หลักธรรมคำสอนของมหายานแตกต่าไปตามแนวคิดของแต่ละนิกาย การศึกษาคำสอนของพุทธปรัชญามหายานจึงศึกษาได้จากหลักธรรมที่สำคัญของแต่ละนิกาย ดังนี้

1 นิกายมารชยมิกะ มีหลักคำสอนที่สำคัญได้แก่

1 สิ่งที่เป็นจริงจะต้องตั้งอยู่โดยตัวของมันเอง แต่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เราเห็นนั้นตั้งอยู่บนเงื่อนไขบางอย่างเสมอ กล่าวคือไม่ยืนยันว่าสิ่งต่าง ๆ มีอยู่จริงหรือสิ่งต่าง ๆ ไม่มีอยู่จริง แต่ยืนยันว่าสิ่งต่าง ๆ มีอยู่ตามเงื่อนไขของมัน ทัศนะนี้พระพุทธรูปเจ้า ทรงเรียกว่า "หลักปัจเจกการ"

2 คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยความจริง 2 ระดับ ระดับแรกคือสมมติสัจจะ ซึ่งบุคคลธรรมดาสามัญยึดถือกันอยู่ ระดับที่สองคือปรมาตตสัจจะ ซึ่งเป็นความจริงที่สุด ผู้ที่ไม่รู้ความแตกต่างของความจริงทั้งสองระดับนี้ ได้ชื่อว่าเป็นคนโง่ คำสอนอันลึกซึ้งของพระพุทธเจ้า¹

2 นิกายโยคจาร มีหลักคำสอนที่สำคัญได้แก่

1 จิตเท่านั้นที่เป็นจริง สรรพสิ่งภายนอกจิตไม่ว่าจะเป็นร่างกายของเรา หรือวัตถุต่าง ๆ เป็นเพียงภาพสะท้อนของจิตเท่านั้น

2 จิตมีลักษณะเหมือนกับที่เก็บของ เรียกว่า อาลัยวิญญาณ เป็นกระแสของสภาวะที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ด้วยการชักเสลาทางวัฒนธรรมและการรู้จักควบคุมตัวเอง อาลัยวิญญาณจะค่อย ๆ สามารถหยุดสภาวะทางจิตที่ไม่น่าปรารถนาและพัฒนาไปสู่สภาพแห่ง "นิพพาน" ในที่สุด

3 นิกายสุขาวคิ มีหลักคำสอนที่สำคัญ คือ

ภายใต้สภาวะการณ์โลกปัจจุบัน มนุษย์ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะช่วยเหลือตัวเองได้ มนุษย์จะต้องพึ่งพิงอำนาจการช่วยเหลือของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ และจะบรรลุความรอดได้โดยผ่านการภาวนา นามของพระพุทธเจ้าอมิตาภะ พระพุทธเจ้าอมิตาภะ จะทำหน้าที่คล้ายกับพระผู้เป็นเจ้าที่คอยสอดส่องดูแลโลก ลงโทษผู้กระทำความผิดและให้รางวัลแก่ผู้กระทำความดี พระองค์จะทรงนำผู้ที่มีความเชื่อมั่นศรัทธาอย่างแท้จริง ไปสู่ดินแดนแห่งความสุขอันแท้จริงและนิรันดร ซึ่งเรียกกันว่า "สุขาวคิ" ซึ่งหมายถึง ดินแดนแห่งความบริสุทธิ์และความสุข ผู้ที่อาศัยอยู่ในแดนสุขาวคิปรารถนาสิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้นสมความปรารถนาทุกประการ

เสถียร โภชนันทะ วิจารณ์นิกายสุขาวคิไว้ดังนี้²

¹ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวินวัฒน์, วิถีแห่งมหายาน, หน้า 86

²เสถียร โภชนันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า 228

" การปฏิบัติในกายสุชาวดี ก็คือการถือเจริญพุทธานุสสติเป็นสำคัญนั่นเอง ผู้ที่เจริญพุทธานุสสติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์อยู่เสมอ จิตย่อมบริสุทธิ์สะอาดเป็นกุศล เพราะอาบรดด้วยพระพุทธคุณ"

ผู้ปรารถนาจะไปปฏิบัติในสุชาวดีนั้น พึงบำเพ็ญกุศล 3 ประการ คือ¹

- 1 ต้องมีกตัญญูทเวที ปรนนิบัติบิดามารดา ครูบาอาจารย์ รักษา กุศลกรรมบถ 10 มีเมตตากรุณา
- 2 ต้องถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ สมบูรณ์ในศีลสิกขา
- 3 ต้องมีโพธิจิต เชื่อในกฎแห่งกรรม และศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์มหาวิทยาลัย
- 4 นิกายสังฆธรรมปณทิก มีหลักคำสอนที่สำคัญ คือ ความจริง 3 ประการ

ได้แก่

- 1 ความว่าง หมายถึง ความว่างจาก "ตัวตน" ของสรรพสิ่ง ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นภาวะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง
- 2 ความมีอยู่ชั่วคราว หมายถึงการมีอยู่ชั่วคราวของสิ่งต่าง ๆ ในโลก แห่งปรากฏการณ์ทั้ง ๆ ที่ภาวะที่แท้จริงของทุกสิ่งคือ ความว่าง
- 3 ความจริงที่เป็นกลาง หมายถึงผลรวมของ "ความว่าง" และ "ความมีอยู่ชั่วคราว" กล่าวคือทั้งความว่างและปรากฏการณ์ที่เห็นในความจริงที่สูงขึ้นไปแล้วเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแยกกันไม่ออก

- 5 นิกายเซน มีหลักคำสอนที่สำคัญ คือ

ความจริง คือ ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ มีอยู่ในสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย เพื่อที่จะรู้แจ้งในความจริงนี้บุคคลจะต้องทำจิตใจให้สงบ ไม่มีความคิดปรุงแต่งใด ๆ ซึ่งจะผูกมัดบุคคลให้จมคั่งอยู่ในวัฏจักรการเกิดการตายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และทำให้เกิดความยึดมั่นผูกพันกับวัตถุภายนอก โดยแท้จริงแล้วบุคคลควรจะปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระให้เป็นไปเองและให้เป็นธรรมชาติ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 212

6 นิกายวินัย มีหลักคำสอนที่สำคัญ คือ

1 การงดเว้นจากการกระทำที่เป็นอกุศล เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุรา เป็นต้น

2 การกระทำแต่สิ่งที่เป็นกุศล เช่นการมีเมตตาต่อสัตว์ การกระทำ การงานถูกต้อง รักษาพรหมจรรย์ รักษาวาจาสัตย์ รักษาสติสัมปชัญญะ เป็นต้น

3 การบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ เช่นการช่วยเหลือสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ยาก การช่วยเหลือสัตว์ให้ไ้รู้จักพระธรรม เป็นต้น

พระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญามหายาน

จำนวนพระพุทธเจ้า

ในพุทธปรัชญามหายาน ได้มีความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีตกาลมาแล้วกิติ หรือที่จะมีมาในอนาคตก็มี มีจำนวนมากมายสุดคณนานับ มากยิ่งกว่าเมล็ดทรายชายฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา¹ ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ² ได้กล่าวพระนามไว้ 56 พระองค์ด้วยกัน โดยอ้างว่าพระพุทธเจ้าดังกล่าวนี้ได้เคยแสดงธรรมบรรยายชื่อลลิตวิสตระมาแล้ว พระนามพระพุทธเจ้าที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ มีดังนี้³

1 พระภัทโฆทระ	2 พระธรรมเกตุ
3 พระทีปังกระ	4 พระคุณเกตุ
5 พระมหากระ	6 พระฤนิทเวะ
7 พระศรีเตชะ	8 พระสัตยเกตุ
9 พระวัชรสังคะ	10 พระสัมมาภิภู

¹ เสฐียร พันธงนี้, พุทธศาสนมหายาน, หน้า 73

² เป็นหนังสือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานว่าด้วยเรื่องพุทธประวัติ อ้างว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่พระพุทธเจ้าศรีเทคนาคายพระองค์เอง

³ แสง มนวิฑูร , คัมภีร์ลลิตวิสตระ, หน้า 489

11 พระเหมวารรณะ	12 พระอัครบุรุษจกคามี
13 พระประวาทะสาครระ	14 พระบุษปะเกตุ
15 พระวารรूपะ	16 พระสุโลจนะ
17 พระฤษีคุปตะ	18 พระชินวัทกระ
19 พระอุณณะตะ	20 พระบุษมิตะ
21 พระอุรณะเตชะ	22 พระบุษกระ
23 พระสุรสีมี	24 พระมังคละ
25 พระสุทรศนะ	26 พระมหาสิงหะเตชะ
27 พระสถิตะพุทธทักตะ	28 พระवलันคณธิ
29 พระสัทยชรรวมวิปุลกิริติ	30 พระทินยะ
31 พระบุษยะ	32 พระโลกสุนทรระ
33 พระวีสีร์ณะเกทะ	34 พระรัตนกิริติ
35 พระอุครเตชะ	36 พระพรหมเตชะ
37 พระสุโฆณะ	38 พระสุบุษปะ
39 พระสุมนโชนุโฆณะ	40 พระสุเจษฎุระ
41 พระประหลิตานทรระ	42 พระคุณราสี
43 พระเมฆสวระ	44 พระสุนทรวารรณะ
45 พระอายุสเตชะ	46 พระสลีละคชะคามี
47 พระโลกภิลานิตะ	48 พระชิตศัตร์
49 พระสัมบุษิตะ	50 พระวิปัสจิตะ
51 พระคิชี	52 พระวิศวะภู
53 พระกกุจันตะ	54 พระกนกะมุนิ
55 พระกัศยปะ	56 พระศากยมุนิ

พระพุทธเจ้าเหล่านี้เป็นพระพุทธเจ้าในปรัชญามหายานที่เรียกว่ามานุสพุทธะ
 คือเป็นผู้บำเพ็ญเพียรบารมีในฐานะเป็นโพธิสัตว์จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ในพระสูตรหลักของนิกายสุขาวคิในประเทศจีน หรือนิกายนิริเณในประเทศญี่ปุ่นมีชื่อว่า สัทธรรมปุณฑริกสูตร โคกกล่าวพระนามพระพุทธเจ้าไว้ 16 พระองค์ โดยกล่าวว่าพระพุทธเจ้า 16 พระองค์นี้ เดิมเคยเป็นสามเณร 16 รูปที่ได้สัจับขังและจดจำธรรมบรรยายที่เรียกว่า "สัทธรรมปุณฑริกสูตร"¹ อันเป็นพระสูตรที่มีความไพศาลเพื่อสอนพระโพธิสัตว์ และเป็นที่ยกย่องของพระพุทธเจ้าทั้งปางและสามเณรทั้ง 16 รูปนั้นได้รับพุทธทำนายว่า จะได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในอนาคตกาล และเมื่อได้บรรลุในพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทุกองค์ยังคงประทับอยู่ ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในทิศต่าง ๆ ในพุทธเกษตรต่าง ๆ ประกาศพระธรรมแก่บรรดาสาวกและพระโพธิสัตว์ พระนามพระพุทธเจ้าดังกล่าวมีดังนี้²

- 1 พระอักโษภยะ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
- 2 พระเมรุภฏ
- 3 พระสิงหโฆษ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
- 4 พระสิงหวัช
- 5 พระอากาศปรคิษฐิต อยู่ทางทิศใต้
- 6 พระนิตยปรินิราวฤต
- 7 พระอินทรชวัช อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
- 8 พระพรหมชวัช
- 9 พระอมิตามุส อยู่ทางทิศตะวันตก
- 10 พระสรพโลกชาตูปัทโร โวทเวคปรคิยุดิรณะ
- 11 พระกมลปัตรจินทนคันทาภิณูเย อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
- 12 พระเมรุกัลปะ
- 13 พระเมฆฉวารประทีป อยู่ทางทิศเหนือ

¹โดยปกติชาวพุทธมหายานที่นับถืออย่างเคร่งครัดจะออกนามคัมภีร์นี้ให้เป็นประจำว่า "นโม สัทธรรมปุณฑริกสูตร" ภาษาญี่ปุ่นว่า "นุโมเมียว โฮเรง เงเกียว" แปลว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแก่คอกบิว คือพระอมิตาภะ เพื่อให้จิตเข้าถึงพุทธภาวะ

²เคิร์น, สัทธรรมปุณฑริกสูตร แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, หน้า 166

- 14 พระเมษัฏราช
- 15 พระสรรพโลกภยารัตกัมภิตตววิฆังสนกร อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
- 16 พระศากยมุนี ผู้ซึ่งได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณในโลกชาตินี้

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าที่กล่าวไว้ในสังคหกรรมปุณฺณกสูตรนั้น ทั้งแถมองค์ที่ 1 - ที่ 15 จะเป็นพระพุทธเจ้าในพุทธปรินิพพานที่เรียกว่า ฌยานิพุทธะ กล่าวคือ ยังคงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในพุทธเกษตรในทิศต่าง ๆ ส่วนองค์ที่ 16 คือพระศากยมุนีนั้น เป็นพระพุทธเจ้าในพุทธปรินิพพานที่เรียกว่ามานุสสุตพุทธะนั้นคือ พระองค์ได้ปรินิพพานไปแล้ว

กล่าวได้ว่าจำนวนพระพุทธเจ้าในพุทธปรินิพพานมีจำนวนมากมายังในอดีต และที่จะมีมาในอนาคต ซึ่งในจำนวนพระพุทธเจ้าเหล่านั้นก็ยังแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ พระมานุสสุตพุทธะ และพระฌยานิพุทธะ ซึ่งมหายานเชื่อว่าทั้ง 2 ประเภทนี้มีแหล่งกำเนิดมาจากพุทธประเภทแรก คือ พระอาทิพุทธะ ดังที่เคยกล่าวไว้ข้างต้น

ลักษณะประจำของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์

ในนิกายต่าง ๆ ของมหายาน ได้มีทัศนะเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าร่วมกัน¹ ดังนี้

- 1 พระพุทธเจ้าทั้งหลายล้วนมีโลกุตตรสภาวะ
- 2 พระพุทธเจ้าทั้งหลายล้วนปราศจากอาสวธรรม
- 3 พระพุทธทวจนทั้งปวงล้วนเป็นธรรมจักร
- 4 ถือว่าพระพุทธองค์สามารถเทศนาประมวลคำสอนลงในคำ ๆ เดียว
- 5 ถือว่าพุทธทวจนทุกคำล้วนเป็นहितประโยชน์
- 6 ถือว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระรูปกายและพระชนมายุไพศาลอนันตกาล ปราศจากขอบเขต
- 7 ถือว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มิได้มีพระหทัยเหินห่างหน่ายต่อการโปรดสัตว์

¹อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนา, หน้า 51-53

- 8 พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีความหลับและพระสุบิน
- 9 ถือว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายตอบปัญหาโดยไม่ต้องตรึกนึก
- 10 พระพุทธเจ้าทั้งหลายในขณะจิตเดียวอาจรู้สัตว์บรมทั้งปวง
- 11 พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเมื่อสู่ครรภไม่ต้องยาวนานความเป็นกถละและขณะ
- 12 พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเมื่อจะถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งมารดา ย่อมปรากฏ
ในรูปแห่งข้างเผือก
- 13 ถือว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเมื่อประสูติ ล้วนออกมาทางปรีศำเบื้องขวาของ
พระมารดา
- 14 ถือว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายไม่มีกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก
- 15 ถือว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอาจไปเกิดในทุคติ¹ ได้ตามปรารถนาเพื่อไปภักสัตว์
- 16 ถือว่าในขณะที่จิตเดียวแห่งตลอดคอรียสัจ 4 ได้
- 17 ถือว่าในรูปภพ อรูปภพ ล้วนมีวิญญาน 6²
- 18 ถือว่าในสมาบัติมีวิเจทได้³
- 19 ถือว่าทุกข์เป็นอาหารชนิดหนึ่ง
- 20 ถือว่าพระโสคัมบัน⁴ อาจเสื่อมจากโสทปัตตนิผลได้แต่พระอรหันต์ไม่เสื่อม
- 21 ถือว่าไม่มีโลกียสัมมาทิฏฐิ และโลกียสัทธินทรีย์⁵
- 22 ถือว่าไม่มีอพยากตธรรม⁶

¹ทุคติ คืออบายภูมิ

²วิญญาน 6 หรือ อายตนะ 6

³สามารถพุดจาได้ขณะอยู่ในฌาน

⁴พระโสคัมบัน คือ พระอริยบุคคล

⁵สัมมาทิฏฐิไม่เป็นโลกียะ และอินทรีย์คือศรัทธาไม่เป็นโลกียะ

⁶อพยากตธรรม คือธรรมที่พยากรณ์ไม่ได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล

23. ถือว่าพระโศคามันยังทำบาปทั้งปวงได้ ยกเว้นอนันตริยกรรม
24. ถือว่าจิตมีสภาวะเต็มบริสุทธิของแล้ว
25. ถือว่าอนุสัยไม่ใช่จิต และไม่ใช่เจตสิก และไม่มีอารมณ์
26. ถือว่าอนุสัยต่างจากสังโยชน์ ๆ สัมปยุตกับจิต²
27. ถือว่ามีัญญวิญญาน 5 มีทั้งสราคะและวิราคะ
28. ถือว่าพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ล้วนเป็นนิปปริยาย
29. ถือว่าอสังขตธรรม³มี 9 ชนิด
30. ถือว่าศีลไม่เป็นเจตสิกและไม่แปรไปตามจิต
31. ถือว่าวิญญูติ⁴เป็นศีล⁴
32. ถือว่าสังขารเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัยเท่านั้น ไม่ยังถือว่าอวิชชาเกิด
แมเพราะสังขาร เป็นปัจจัย
33. ถือว่ารูปของบุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรคก็นับว่าเป็นมรรค
34. ถือว่ามีัญญวิญญานเป็นกุศลก็มีเป็นอกุศลก็มี และมีัญญวิญญานมีความถูกต้อง
35. ถือว่าอนุสัยเป็นอภัยากตะ⁵
36. ถือว่าเสียงเป็นวิบาก⁶

แนวความคิดดังกล่าวข้างต้น จะมาจากนิกายมหายานตอนสมัยแรก ๆ โดยเฉพาะจากนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งเป็นนิกายใหญ่ เป็นต้น ของนิกายอื่น ๆ ของมหายาน มหาสังฆิกะเปรียบเสมือนลำต้น ส่วนนิกายอื่น ๆ ของมหายานเปรียบเหมือนกิ่งก้านสาขา?

¹อนันตริยกรรม 5 1)ฆ่าบิดา 2)ฆา มารดา 3)ฆ่าพระอรหันต์ 4)ทำพระพุทธรูป
หรือ โลหิต 5)ทำสังฆเภท

²สัมปยุตกับจิต คือ ประกอบอยู่กับจิต

³อสังขตธรรม คือธรรมที่ปราศจากเหตุปัจจัยปรุงแต่ง

⁴วิญญูติ คือ อากาเรเคลื่อนไหวของกายและวาจา

⁵กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน 7 อย่างนั้นบอกไม่ได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล

⁶ลักษณะของเสียง เช่น เสียงตึง เสียงไพเราะ เป็นผลจากกรรมที่ได้กระทำไว้

⁷อภิขัย โปธิประสิทธิศาสตร์ , พระพุทธศาสนามหายาน, หน้า 46

พระพุทธเจ้าประเภทมานุสสุตพุทธในมหายาน

พระที่ปังกรพุทธะ พระมานุสสุตพุทธะพระองค์นี้ตามตำนานมหายานจะมีประวัติคล้ายคลึงกับในเถรวาท มีพระประวัติว่า ในกาลก่อนนับไม่ถ้วนในอดีตกาล มีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งพระนามว่า อารจิตต์ ประทับในพระมหานครที่ปวดี พระโพธิสัตว์ที่ปังกรเสวยพระชาติเป็นเทพบุตรอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อจะมาตรัสรู้ในมนุษย์โลกได้เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระนางสุลีลา มเหสีพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น วันที่สองของวันประสูติ พระที่ปังกรทรงแสดงความปรารถนาให้สำเร็จธรรมคือเมตตา เพื่อบำเพ็ญประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย สมัยนั้นพระสุเมธคาบส ไคน้ำดอกบัว 5 ดอกมาทูลถวาย เป็นพุทธบูชา และไค้ทอคกายนอนเป็นรองพระบาทให้พระที่ปังกรเสด็จดำเนิน แล้วอธิษฐานขอให้คนใดตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระที่ปังกรประทานพรนั้นแก่สุเมธคาบส ให้ไค้สมปรารถนา เพื่อช่วยเหลือเทพดาและมนุษย์ให้ข้ามพินสังสารวัฏ พระสุเมธคาบสผู้ตั้งความปรารถนาครั้งนั้นคือ พระศากยมุณีพุทธะในกาลป็น

พระมานุสสุตพุทธะองค์นี้ จึงเรียกว่า กิงกวงโพ

พระกัสสปพุทธะ ในกาลก่อนพระศากยมุณี พระกัสสปพุทธะมีพระชนมายุอยู่ในมนุษย์โลกถึง 20,000 ปี พระศากยมุณี คือ พระโคตมพุทธเจ้า เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าองค์นี้ ซึ่งเป็นมานุสสุตพุทธะอีกองค์หนึ่ง มหายานเชื่อว่าพระกัสสปะ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วพระบรมศพถูกฝังไว้ในภาคเหนือของชมพูทวีป จนกว่าจะถึงสมัยเมื่อพระเมตไตรย์พุทธมาอุบัติเป็นมานุสสุตพุทธะองค์ที่ 4 ตามตำนานมหายาน เชื่อว่าพระองค์จะเสด็จเข้านิพพานในเวลานั้น

พระโคตมพุทธะ หรือพระศากยมุณี

เรื่องของพระมานุสสุตพุทธะพระองค์นี้ในตอนต้นของประวัติก็คล้ายคลึงกับฝ่ายเถรวาทเหมือนพระที่ปังกร ในพุทธนิยายฝ่ายมหายานของญี่ปุ่นได้แสดงพระรูปของพระองค์ในแบบต่าง ๆ กัน ดังนี้

1 พระศากยมุนีพุทธในรูปเด็ก ประทับบนพระหัตถ์ชราชันผู้พาเบ็องบนพระหัตถ์ชายซึ่งมาสู่พื้นดินเบ็องล่าง พระรูปนี้แสดงว่าภายหลังเสด็จอุบัติออกมาสู่โลกมนุษย์แล้ว ทันทีนั้นก็โคตรัสเป็นคำแรกว่า "ครั้งนี้เป็นชาติสุดท้ายของเราแล้ว"

2 พระศากยมุนีในพระรูปท่านอื่น ๆ ส่วนมากจะเป็นพระรูปนั่ง ท่าทรงทรมาน ทุกรภริยา มีพระกายชุ่มฉอม เต็มไปด้วยพระมัสสุและพระเกษายาว

3 พระรูปในปางเข้าสู่นิพพาน เป็นแบบสีทไสยาสน์ พระหัตถ์ขวาเป็นที่รองพระเศียรและมีรูปพระสาวกนั่งเฝ้าพระศพอยู่ ฝ่ายมหายานอธิบายว่าเป็นรูปของพระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ มหาอัครสาวก

พระมานุสสุตพุทธะองค์นี้ จีนเรียกว่า เคียต้ามั หรือยูไล ญี่ปุ่นเรียกว่า ซากามุนี มีเครื่องหมายสำคัญ คือ บาตร

พระเมตไตรยพุทธะ

พระมานุสสุตพุทธะองค์นี้ ตามคัมภีร์มหายานกล่าวว่ามีพระกายดีเหลือเครื่องหมายสำคัญประจำพระองค์คือวงจักร พระกายมีสายมาลาขาวเหลือคณาบนพระเศียรทำเป็นรูปท่อนองสตูปล บางทีที่พระกายมีสายสังวาลย์พันโดยรอบ โดยอรรถแห่งพระนามหมายความว่า พระผู้ทรงเมตตาหรือไมตรี

มหายานได้แบ่งเวลาหรือยุคระหว่างการคัมภีร์ของพระพุทธเจ้ากับการอุบัติขึ้นแห่งพระเมตไตรยออกเป็น 3 ระยะ คือ สมัยแรก 500 ปี เป็นสมัยที่พระธรรมกำลังแผ่ไพศาลไปด้วยดี สมัยสอง 1,000 ปี เป็นสมัยลัทธิธรรมปฏิรูป และสมัยสาม 3,000 ปี เป็นสมัยพระลัทธิธรรมได้เสื่อม ต่อมาพระเมตไตรยจะเสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิต มาสู่มนุษยโลก เพื่อยังพระธรรมอันบริสุทธิ์ให้รุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

นั่นคือเมื่อสิ้นสมัยพระศากยมุนีแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จเยี่ยมพระเมตไตรยในสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อทรงมอบหมายให้พระเมตไตรยเสด็จมาทรงปฏิบัติกิจแห่งความเป็นพระพุทธเจ้าแทนพระองค์ พุทธศาสนิกฝ่ายใดในลังกา พม่า และไทยได้นับถือพระเมตไตรยเป็นเพียงพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง ส่วนในอินเดียจะนับถือพระมานุสสุตพุทธะองค์นี้มากซึ่งจีนเรียกว่า มิไลไฟ ญี่ปุ่นเรียกว่า มิโรกุ

พระโกสัชนครพุทธะ

พระโกสัชนครพุทธะ หรือพระโกสัชนครไวฑูรยประภาสพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าแห่งการรักษายาบาล ทรงรักษาโรคทุกชนิด รวมทั้งโรค คือ อวิชชา มักจะทำรูปประดิษฐานทาง เบื้องซ้ายของพระศากยมุนีและพระองค์ใต้เศด็จประทับในเบื้องทิศตะวันออกด้วยประดิษฐานว่า จะรักษาโรคทุกชนิด¹

พระมานุสสพุทธะองค์นี้ แต่เดิมมีพระนามตามภาษาธิเบตว่า มันทา แปลว่า โอสถวิเศษ มีความหมายว่าพระพุทธรูปเป็นแพทย์วิเศษ มีผู้นับถือมากในประเทศจีน และญี่ปุ่นว่าเป็นพุทธรูปเป็นนายแพทย์ คอยรักษาโรคหรือประทานโอสถแก่สรรพสัตว์ ในเมื่อผู้นับถือได้บูชาพระองค์ด้วยความเคารพ คนไข้เพียงใดสัมผัสร่าง (องค์ปฏิมา) ของพระองค์เท่านั้น โรคร้ายไข้เจ็บจะอันตรธานไป

ในประเทศจีน นับถือในนามว่า ยาโอชินโพ มีความหมายว่า ครูแพทย์ หรือ เจ้าแห่งหมอยา ทรงปกครองอยู่ในโลกตะวันออก มีพระโพธิสัตว์คู่พระทัย 2 พระองค์ คอยเป็นผู้ช่วยรักษาโรคร้ายให้แก่มนุษย์ทั้งหลาย

ในประเทศญี่ปุ่น นับถือในนามว่า ยากุชิ พระยากุชิองค์นี้ในโบสถ์บางแห่ง ในประเทศญี่ปุ่นทำเป็นรูปรวมอยู่กับ พระอมิตาภะ และพระศากยมุนี ในญี่ปุ่นยากุชิ มีอีกนามหนึ่งว่า บินซุรุ ซามา ใครนับถือเป็นพระประเภทเครื่องรางที่จะสามารถบันดาลสิ่งใดได้ตามความต้องการ ตามสถานที่ทั่วไปในประเทศญี่ปุ่น อาจได้เห็นรูปพระบินซุรุซามา บูชากันอยู่ในที่กลางแจ้ง และที่โคลงเคลง ไม่รวมอยู่กับใคร

ในประเทศทิเบต นับถือพระมานุสสพุทธะองค์นี้เป็นเพียงพระโพธิสัตว์ตามความศรัทธา มีพระพุทธเจ้าผู้มีหน้าที่รักษาโรคร้ายไข้เจ็บอยู่ 8 องค์ด้วยกัน พระโกสัชนครพุทธะ เป็นองค์สำคัญที่สุด

¹คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, พจนานุกรมพุทธศาสนานิกาย-สันสกฤต-อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพมหานคร : ชาติพัฒนาการพิมพ์, 2519), หน้า 638

พระพุทธเจ้าประเภทชยานิพุทธะในมหายาน

ในพุทธปรัชญามหายานส่วนใหญ่ และที่สำคัญ ๆ เช่น คัมภีร์ลลิตวิสูตร และ คัมภีร์ สัทธรรมปุณฑริกสูตร จะกล่าวถึงพระพุทธเจ้าซึ่งมหายานเรียกว่า ชยานิพุทธะ ซึ่ง ที่สำคัญมีทั้งหมด 5 พระองค์ด้วยกัน คือ

- 1 พระไวโรจนะพุทธะ
- 2 พระอักโขภยะพุทธะ
- 3 พระรัตนสัมภวะพุทธะ
- 4 พระอมิตากะ พุทธะ
- 5 พระอโมฆะสิทธิพุทธะ

พระไวโรจนะ

เมื่อมีการนับถือพระอาทิพุทธะขึ้นในประเทศเนปาล นิกายต่าง ๆ ของ พระพุทธศาสนาหายน ใต้นับถือพระไวโรจนะว่าเป็นพระอาทิพุทธะ แต่ก่อนสมัยที่จะมีการ นับถือเช่นนี้ พระไวโรจนะได้รับนับถือว่าเป็นพุทธะองค์แรกของชยานิพุทธะ

คำว่าไวโรจนะหรือวิโรจนะ หมายถึงดวงอาทิตย์ผู้ให้แสงสว่างหรือความร้อนแก่ ชาวโลกทั้งหมด ในยุคแรกพระพุทธศาสนาเอาความหมายเช่นนี้มาใช้กับพระสัมมา สัมพุทธเจ้าผู้มีธรรมะเป็นประทีปแก่ชาวโลก แต่ครั้นยุคมหายาน ได้ใช้คำนี้หมายถึง พระนามของพระชยานิพุทธะองค์หนึ่ง คือ พระไวโรจนะพุทธะ¹

ในประเทศชิบะต มีใต้นับถือพระไวโรจนะสำคัญเท่าใดนัก แต่ในประเทศจีนและ ญี่ปุ่นใต้นับถือพระไวโรจนะ เป็นผู้ประทานคำสอนหลักลัทธิโยคาจาร โดยตรงแก่พระเถระ ชาวอินเดียนรูปหนึ่ง ชื่อ วิษรศิว ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 13 นักพรตสำคัญคนหนึ่ง ของญี่ปุ่น คือ ท่านคุไก หรือโกโบโคะโคะโคะเดินทางไปศึกษาลัทธิโยคาจาร มาจากประเทศจีน และนำมาตั้ง เป็นนิกายจีนงอนซันในประเทศญี่ปุ่น

เมื่อมีการนับถือพระไวโรจนเพร่หลายมากขึ้นในประเทศญี่ปุ่น บรรดา
พระชยานิพุทธะ พระชยานิโพธิสัตว์ทั้งหลาย ต่างก็มีอิภินหารตามมาจนกลายเป็น
มหาเทพ ผู้ทรงอิทธิฤทธิ์คอยปกป้องคุ้มครองโลก การนับถือพระไวโรจนะ ได้ทำให้
เกิดพุทธะ 13 องค์ ในนิกายชินงอน พุทธะ 13 องค์นี้ ได้แก่ พระไวโรจนะ พระอจลโพธิสัตว์
ผู้มีหน้าที่รักษาดวงวิญญาณของผู้ตาย และพุทธะอีก 11 องค์ ซึ่งเป็นศิษย์ของพระไวโรจนะ
พระอจลโพธิสัตว์ ญี่ปุ่นเรียกว่า ฟุโค เชื่อว่าเป็นอวตารของพระไวโรจนะ เป็นเจ้าแห่ง
ความไม่หวั่นไหว เป็นจอมแห่งความเที่ยงธรรม มีหน้าที่คอยทำลายความชั่วร้าย

หลักในนิกายชินงอนถือว่า พระอจลโพธิสัตว์มีหน้าที่ตามรักษาดวงวิญญาณของ
บุคคลนั้น ในสัปดาห์แรกเพียง 7 วัน ต่อจากนั้นต้องมีหน้าที่เป็นลำดับดังนี้ พระศากยมุนี
สัปดาห์ที่สอง พระมัญชุศรี สัปดาห์ที่สาม พระสมันตภัทระ สัปดาห์ที่สี่ พระกนิษฐกร
สัปดาห์ที่ห้า พระเมตไตรย์ สัปดาห์ที่หก พระโกลิวัชคุรุ สัปดาห์ที่เจ็ด พระอวโลกิเตศวร
100 วัน พระมหาปธานปรามิตะ หรือมหาเสธานปรามิตะ 1 ปี พระอมิตาภะ 3 ปี พระ
พระอักโขภยะ 7 ปี พระอากาศัมภะ และพระไวโรจนะ ร่วมกันทำหน้าที่ตลอดไป

พระไวโรจนะ จีนเรียกว่า ปีโลเจนะ ญี่ปุ่นเรียกว่า ไคนิจิ-เนียวไร
พระมหาไวโรจนหรือโรจนพุทธเจ้าตามศัพท์แปลว่าดวงอาทิตย์ ส่องแสงสว่างทุกแห่งหน
เป็นพระพุทธเจ้าที่สำคัญองค์หนึ่งของมหายาน (นิกายมนตรยาน) อันเกิดจากอำนาจ
ของพระอาทิพุทธะ คือพระพุทธเจ้าองค์ปฐมเป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญา และความบริสุทธิ์
อันแท้จริง¹

พระอักโขภยะ

พระอักโขภยะ ตามศัพท์แปลว่า ไม่กระเพื่อม ไม่หวั่นไหว² เป็นพระผู้ไม่หวั่นไหว
หรือผู้ปราศจากความเคียดแค้น เป็นพระชยานิพุทธะองค์ที่สอง นับถือกันว่าประทับอยู่ใน
สวรรค์ชั้นอภิวรคิ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก แต่ได้รับนับถือกันไม่แพร่หลาย กว้างขวาง

¹ คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, จินนาคูกรมพุทธศาสนา จีน-สันสกฤต
อังกฤษ-ไทย, หน้า 595

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 382

เหมือนพระอมิตากะ แห่งสวรรค์สุขาวดีทางทิศตะวันตก หรือพระไวโรจนะแห่งนิภายที่
นับถือหลักลัทธิโยคอาจารย์

รูปของพระอักษโณภะ ประทับนั่งเป็นแบบเดียวกับพระชยานิพุทธะทั้งหลาย
พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพล่าในอริยาบถสมาธิ พระหัตถ์ขวาเหยียดพระคัมภีร์ซึ่งยัง
พระธรรม์ เสมือนหนึ่งการอ้างเอาพระธรรม์นั้นเป็นพยาน จีนเรียกพระชยานิพุทธะองค์นี้ว่า
บุตุ่งไฟ ผู้จีนเรียกว่า อชุก

พระรัตนสัมภวะ

พระผู้มีกำเนิดอันประเสริฐ เป็นพระชยานิพุทธะองค์ที่สาม มีผู้นับถือน้อยที่สุด
ในบรรดาพระชยานิพุทธะทั้ง 5 พระองค์ พระรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายวางบนเพล่า ถือดวงมณี
พระหัตถ์ขวามีมูทรา คือพุทธลีลาโดยนิ้วพระหัตถ์ประทานพร

พระอมิตากะ

คัมภีร์มหาหายนทั่วไปต่างรู้จักพระอมิตากะพุทธะกันอย่างแพร่หลายทั้งจีนและญี่ปุ่น
ในชื่อต่าง ๆ กัน จีนเรียกว่า ออ-มิ-โต ญี่ปุ่นเรียกว่า อมิเทะ ซึ่งทั้งหมดมาจากคำว่า
อมิตายุส หรือ อมิตากะ

คัมภีร์มหาสุขาวดีบุษสุตร¹ กล่าวว่าครั้งหนึ่งเมื่อหลายอสงไขยกาลมาแล้ว
พระภิกษุรูปหนึ่งชื่อ "ธรรมะการะ" ได้ฟังพระเทศนาแล้วมีความปรารถนาอย่างแรงกล้า
ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า จึงได้กราบทูลให้แสดงหลักธรรมที่นำไปสู่ความเป็นสัมมาสัมพุทธะ
ผู้มีวิสุทธิจากกิเลส ตัณหา และบริวารด้วยคุณธรรมอันสูงสุด พระศาสดาจารย์ใช้เวลา
สั่งสอนพระธรรมะการะอยู่เป็นเวลานานถึง 10 ล้านปี หลังจากนั้นจึงรับสั่งให้ท่านลงมือ
ปฏิบัติธรรมและสมาธิเพ่งถึงคินแดนสุขาวดี ซึ่งเป็นภพแห่งพระพุทธรเจ้าทั้งหลายต่อไป
เป็นเวลาถึง 5 กัป ซึ่งต่อมาพระธรรมะการะ ก็ได้กำเนิดเป็นพระอมิตากะ

องค์พระอมิตาภะ ทรงเป็นผู้มีวิเศษและอายุหาที่สุดมิได้ ทรงมีสาวกจำนวน
เนืองการคำนวณนับ พระพุทธเจ้าในภพอื่น ๆ ต่างถึงพากันสรรเสริญคุณธรรมของ
พระอมิตาภะ ตลอดเวลา พระองค์ทรงเป็นประธานและปกครองแคว้นสุชาวดีโดยมีผู้ช่วย
เช่น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ พระมหาสถามปตนะ ผู้ประสงค์จะเกิดในแคว้นสุชาวดี
นั้นต้องบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ รวมทั้งบำเพ็ญสมาธิภาวนาขององค์พระอมิตาภะด้วย

พระนามของพระอมิตาภะนั้นตั้งอยู่ในประเทศเนปาล เป็นครั้งแรก แต่ก่อนนี้
ก็มีปรากฏว่า ทางอิหร่านหรือเปอร์เซีย ผู้นับถือลัทธิโซโรอัสเตอร์ นับถือพระอาทิตย์
เทพเจ้าว่าเป็นผู้มีวิเศษอันหาที่สุดมิได้(อมิตาภะ) เป็นผู้ประทับอยู่ในสวรรค์ตามตะวันตก
ซึ่งเป็นสวรรค์ประทับของพระอมิตาภะพุทธเจ้าเหมือนกัน จึงเชื่อว่าความคิดเรื่องอมิตาภะ
ในฝ่ายมหายานได้แพร่หลายออกมาจากประเทศอิหร่าน ตามแนวลัทธิศาสนาโซโรอัสเตอร์

ในคัมภีร์สังฆกรรมปุณทริกสูตร ได้กล่าวว่า เพศสตรีไม่สามารถเข้าถึงสวรรค์
ชั้นสุชาวดีได้ แต่ด้วยความพยายามทำความดีอย่างยิ่งยวดก็สามารถจะเกิดเป็นเพศชาย
ในภพเบื้องหน้า และด้วยความกรุณาของพระอมิตาภะ พระองค์อาจนำพาให้ผู้นั้นเข้าไป
เสวยสุขในสวรรค์ชั้นสุชาวดีได้ มีอรรถกถาจารย์บางท่านกล่าวว่า ในสวรรค์ชั้นสุชาวดี
นั้น ผู้ที่จะเสวยสุขอยู่จะต้องไม่มีเพศ หรือจะต้องเป็นผู้ไม่มีความรู้สึกทางเพศ ความรัก
ในระหว่างเพศเป็นความรักอันเกิดจากความสงบแห่งดวงใจ

อโมฆลิตฺติ

พระผู้ทรงความสำเร็จอันไม่ตกหล่น หรือผู้มั่นคงความสำเร็จทุกเมื่อให้สรรพสัตว์
เป็นชยานิพุทธะองค์ที่ห้า นับเป็นองค์สุดท้าย เป็นรูปพระนั่งสมาธิ

ในจำนวนชยานิพุทธะ 5 องค์นี้ พระอมิตาภะ มีความสำคัญยิ่งกว่าชยานิพุทธะ
องค์ใด ระบอบนับถือพุทธองค์นี้แพร่หลายอยู่ในบรรดาพุทธศาสนิกมหายานทุกประเทศ
และข้ามจากทวีปเอเชียไปสู่ทวีปอื่นในปัจจุบัน